

El model de llengua en les dues traduccions valencianes de *L'Ingenu*

FRANCESCA CERDÀ MOLLÀ
Universitat Pompeu Fabra
francesca.cerda@upf.edu

Resum: Les dues traduccions valencianes de *L'Ingenu*, la d'Enric Valor i la de Josep Franco, representen dues propostes de model de llengua en moments ben diferents de la història de la llengua catalana al País Valencià. La versió de Valor, publicada el 1974, va ser duta a terme en una situació de llengua estàndard —i literària— no consolidada, en què escriptors i gramàtics valencians com Manuel Sanchis Guarner, Carles Salvador i el mateix Valor van tractar de conjuminar el fabrisme amb les peculiaritats valencianes. La de Josep Franco, publicada en la col·lecció juvenil *A la Lluna de València* (Bromera) el 1991, sorgeix arran de la necessitat d'un estàndard pròxim al parlar dels valencians. Així, aquest estudi es proposa de descriure el model de llengua proposat per Valor en la seua traducció de *L'Ingenu* i determinar en quins aspectes es diferencien aquest model i el proposat en la traducció de Bromera.

Paraules clau: Enric Valor, model de llengua, traducció literària, català, País Valencià

Abstract: The two Valencian translations of *L'Ingenu*, those by Enric Valor and Josep Franco, represent two proposals of language model in very different moments in the history of the Catalan language in the Valencian Country. Valor's version, published in 1974, was made in a situation of non-consolidated standard —and literary— language, in which Valencian writers and grammarians such as Manuel Sanchis Guarner, Carles Salvador and Valor himself tried to combine Pompeu Fabra's criteria with Valencian peculiarities. Josep Franco's version, published in the children's literature series *A la Lluna de València* in 1991, appeared as a result of the necessity of a model of standard close to the current language of the Valencians. Therefore, this study aims to describe the language model proposed by Valor in his translation of *L'Ingenu*, and to establish in which specific aspects that language model dissents from the one proposed in Bromera's translation.

Key words: Enric Valor, language model, literary translation, Catalan, Valencian Country

1 Introducció

Comptem amb tres traduccions al català de *L'Ingenu* de Voltaire: la de Cèsar August Jordana, de 1927, i les dues traduccions valencianes d'Enric Valor i Josep Franco. La d'Enric Valor va aparèixer el 1974, tot i que amb un colofó de 1973, dins la col·lecció *Els Quaderns de l'editorial Gorg*. La de Josep Franco es va publicar el 1991 en la col·lecció juvenil *A la Lluna de València* de l'editorial Bromera. Tal com indica Emili Casanova, aquestes dues versions de *L'Ingenu* poden ser considerades «dos símbols de dos models de llengua» en la història de la traducció al català del País Valencià (Casanova 2003, 17). Per a Casanova, la traducció de Valor representa «un model de llengua apte per a tot el domini lingüístic» en què l'objectiu és emprar la paraula literària «adient i precisa», independentment d'on es faça servir, «sense pensar ni en l'envelliment que sofreix ni en les dificultats que pot tindre el lector jove o encara no alfabetitzat»; és, indica, el model dominant fins a finals dels vuitanta, quan

l'eclosió dels mitjans de comunicació i l'escolarització van evidenciar el distanciament que s'havia produït entre la llengua normativa i la col·loquial, la dificultat d'arribar al poble i «la necessitat de fer un estàndard pròxim al parlar majoritari dels valencians» (2003, 17–18). Aquesta és la via que segueix la traducció de Josep Franco, segons Casanova (2003, 18).

No hi ha dubte que les dues traduccions van aparèixer en contextos sociolingüístics ben diferents. D'una banda, Valor va fer la seua traducció en un moment en què es debatien dues concepcions generals de la llengua literària catalana: la concepció «unitarista i centralista», defensada majoritàriament pels polemistes del Principat; i la concepció «policèntrica convergent», reivindicada —tot i que tampoc únicament— pels escriptors illencs i valencians (Carbó; Simbor 1993a, 30). Com veurem en l'apartat següent, malgrat el poc temps que van tenir els gramàtics valencians des de l'acord ortogràfic de 1932 per a divulgar la normativització ortogràfica i gramatical, acabada la guerra ja ningú entre els escriptors, gramàtics o editors no va qüestionar la normativa fabriana (Carbó; Simbor 1993a, 30). Ara bé, tal com assenyalen Carbó i Simbor, contra la concepció d'una llengua uniformada per a tot el domini catalanoparlant, sense concessions fonètiques, morfològiques o lèxiques als diversos parlars regionals, van sortir els partidaris «d'una major obertura a nivell literari per a diverses solucions, sobretot lèxiques, i en menor grau morfològiques, aportades pels diversos parlars catalans al parlar central barceloní, que havia servit de model bàsic per a l'elaboració de la llengua literària» (Carbó; Simbor 1993a, 30). Valor, partidari d'aquest criteri policèntric convergent, sintetitza aquesta postura l'any 1970 —quatre anys abans de la publicació de la seua traducció de *L'Ingenu* (Valor 1970, 6):

El pes que Barcelona ha tingut en el redreçament idiomàtic de les nostres terres, innegable, ha donat com a resultat que la seua variant, les seues preferències lèxiques i algunes de les peculiaritats morfològiques, han constituït, per bé que molt més atenuadament del que sembla, el nucli de la llengua literària moderna. Aquest fet ha preocupat i preocupa molts valencians, que hi temen l'exclusió d'un gran cabal de formes vives dins el País Valencià, iguals o més acostades a la llengua dels clàssics que les de la modalitat oriental-barcelonesa per exemple. A part d'aquest problema d'aportació, la unitat de la llengua literària és quasi absoluta avui dia.

D'altra banda, si fem referència al context sociolingüístic en què va sorgir la traducció de Valor, cal esmentar també els intents de secessió lingüística que van tenir lloc al País Valencià durant les dècades dels seixanta i els setanta. Tal com ho expliquen Carbó i Simbor, mentre que l'intent de secessió lingüística encapçalat pel diari *Las Provincias* durant la dècada dels seixanta no va passar d'un «conat de batalla lingüística», en la dècada dels setanta la dreta sociològica valenciana fa de la llengua l'eix central de l'anticatalanisme (1993b, 17). Inserida en aquest context, podria dir-se que la traducció de Valor no fa sinó reafirmar la seua concepció de la llengua catalana i la seua posició sobre el model de llengua que calia emprar en els textos literaris.

Pel que fa a la traducció de Bromera, Carbó i Simbor expliquen així les dificultats que mostraven els escriptors valencians des de l'inici de la democràcia fins als anys noranta a l'hora d'emprar una llengua literària coherent i usada per tothom (1993b, 20):

[La] perenne irresolució de les instàncies governatives sobre el nom i la filiació de la llengua; la proposta de llengua estàndard difosa des de la TVV, molt acostada al parlar viu també en les solucions morfològiques (*este, eixe*, etc.), allunyades, doncs, del model de llengua literària, no poden deixar d'influir en les vacil·lacions del model de llengua utilitzat pels nostres escriptors.

Efectivament, tal com indica Casanova, l'entrada del valencià en el sistema escolar a partir de l'Estatut d'Autonomia de 1982, la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (1983) i la creació de mitjans de comunicació en valencià com Canal Nou (1989) «amb un model potenciador de la varietat pròpia dels valencians» va incitar els escriptors valencians i les noves editorials, com Bromera, a buscar un model de llengua que, basat en la tradició literària clàssica, s'acostés al valencià «del carrer», «amb la idea d'aprofitar els recursos lingüístics al seu abast, de donar naturalitat i versemblança als seus escrits i facilitar-ne una lectura entenedora i identificadora per a l'usuari valencià» (Casanova 2009, 13).

És, doncs, en aquest context sociolingüístic que apareix la segona traducció valenciana de *L'Ingenu* (aquesta vegada adreçada a un públic juvenil, cal no oblidar-ho), un moment en què les editorials i els escriptors valencians s'esforcen per trobar un equilibri entre la llengua literària més arrelada, basada en el parlar central, i la llengua viva col·loquial dels valencians i la dels seus mitjans de comunicació.

2 El concepte de llengua estàndard d'Enric Valor

Enric Valor és una figura cabdal en l'establiment d'un model d'estàndard lingüístic al País Valencià. Juntament amb altres gramàtics com Manuel Sanchis Guarner i Josep Giner, Valor va ser partícip de la idea que els valencians havien de reiniciar la incorporació al procés de normativització iniciat a Catalunya a principis de segle i que, com indica Josep Daniel Climent, tan bona rebuda havia tingut al País Valencià amb l'aprovació de les Normes de Castelló (Climent 2011, 291). Tanmateix, cal recordar que aquesta unificació va ser només ortogràfica i que va arribar amb denou anys de retard respecte al Principat i només quatre anys abans de la Guerra Civil, cosa que va impedir la difusió i arrelament de les Normes de Castelló en la població i va fer que, en la postguerra, s'hagués de tornar a partir de zero (Segarra 1999, 30).

Per a Mila Segarra, és important de tenir en compte aquestes «diferències en el ritme i la intensitat de la normalització entre Catalunya i el País Valencià» per a entendre l'actitud i el model de llengua dels gramàtics valencians. Tal com indica, a Catalunya, abans de la guerra, «no només s'havien institucionalitzat unes normes ortogràfiques, sinó que també

s'havien establert la gramàtica i el lèxic» (Segarra 1999, 30). En aquest sentit, quan després de la guerra els gramàtics valencians comencen el procés per a reglamentar una llengua relegada durant segles als usos informals, es troben que a Catalunya la fixació ja havia estat feta i que, o bé es desentenien del que s'havia fet al Principat —fent una codificació diferent i establint, doncs, una llengua divergent—, o bé acceptaven el codi fabrià (Segarra 1999, 31). Així, com explica Climent, «entre els autors valencians es va estendre el convenciment de la necessària participació valenciana en la construcció d'un model de llengua literària vàlid per a tots els territoris catalanoparlants a partir del model proposat per Pompeu Fabra vigent al Principat» (Climent 2011, 291). Es tracta de la idea que Sanchis Guarner va definir amb la denominació de «policentrisme convergent», que va possibilitar la flexibilització del model fabrià fins a adaptar-lo a les necessitats dels parlants de tot el domini lingüístic (Climent 2011, 291).

Com indica Climent, Valor va intervenir activament en aquest debat que hi va haver entre els escriptors valencians sobre el model de llengua que calia emprar en textos literaris (Climent 2011, 291). I, malgrat que va publicar diversos textos teòrics i literaris en els quals pot observar-se l'aplicació pràctica de les propostes que defensa en els seus tractats, és precisament en les seues obres gramaticals i lexicogràfiques on es troben exposats més clarament els plantejaments de Valor sobre el paper dels valencians en el procés de construcció d'una llengua literària comuna (Climent 2011, 293). En aquest sentit, Segarra distingeix tres criteris que conformen el model de llengua adoptat per Valor (Segarra 1999, 31–33). En primer lloc, l'acceptació total de la normativa fabriana com l'element fonamental del que Valor, recollint la denominació de Fabra, anomena la *llengua literària* (una llengua estàndard establerta per a tot el territori catalanoparlant). Aquest principi, assenyala Segarra, va portar a admetre «solucions estranyes al valencià, per no trencar la unitat de la llengua nacional» i a rebutjar solucions particulars valencianes que poguessen «causar estridències a la resta de catalanoparlants».

En aquest sentit, el segon criteri que informa el model lingüístic de Valor serveix de correctiu al primer: «per tal d'evitar que la tria de formes marcades com a no valencianes provoqui el rebuig dels parlants, els gramàtics valencians legitimen les formes que proposen i que discrepen del valencià col·loquial amb el criteri d'autoritat dels clàssics valencians». Aquest recurs a la llengua clàssica permet als gramàtics valencians obeir el dictat de Fabra i, alhora, mantenir el valencià dins de la unitat de la llengua.

Finalment, hi ha el principi de la llengua rural, que també serveix a Valor per a legitimar les formes estranyes o en desús al valencià col·loquial com a solucions lèxiques comunes. Segons Segarra, després de la guerra, «en un ambient lingüístic complicat que va conduir a l'agudització del purisme i de la tendència unitarista», Valor va optar pel valencià rural, seguint la línia de Sanchis Guarner. En contra de la llengua més corrompuda de la ciutat, Valor defensava la genuïtat de la llengua dels llauradors, llenyataires i pescadors, «en la qual s'ha conservat no sols la riquesa lèxica de la llengua, sinó també les solucions que uneixen valencians i catalans» (1999, 33). De fet, en els articles «Sobre la unitat de la llengua literària» (Valor 1970) i «L'aportació valenciana a la llengua literària» (Valor 1971a),

publicats a la revista *Gorg*, Valor insisteix en la necessària aportació valenciana al procés de recuperació lingüística, defensant que al País Valencià es conserven una gran quantitat de mots i expressions que poden formar part de la llengua literària comuna, alhora que censura l'actitud dels escriptors joves valencians que utilitzen les formes barcelonines buscant una major unitat de la llengua literària (Climent 2011, 211–212). Valor considerava que «és un honor per als valencians mantenir tantes característiques del català medieval» i que els valencians havien de «continuar conreant la seua varietat», que és el que havia fet ell començant per les *Rondalles* i acabant per la Trilogia (Climent 2011, 299).

Ara bé, tal com indica Segarra, aquesta valoració positiva que, com hem vist, fa Valor del lèxic rural no s'ha de confondre amb la defensa d'una literatura col·loquial i dialectal (Segarra 1999, 33). De fet, fins i tot en les seues rondalles, Valor fa servir una llengua literària allunyada de l'oralitat, més emprada en els seus inicis, segons Climent (2011, 307). Per a Valor, narrar és «normalitzar la llengua, dignificar-la i elevar-la de la vulgaritat» (Segarra 1999, 34). En aquest sentit, així es manifesta sobre la literatura dialectal en les *Converses* amb Rosa Serrano (Serrano 1995, 140):

En primer lloc, crec que s'ha de tenir molt de compte en l'ús dels col·loquialismes. La meua opinió és que cal usar sempre un model lingüístic literari capaç d'expressar amb una certa elegància i correcció artística qualsevol tema encara que es referesca a personatges del món rural.

Malgrat aquests plantejaments generals, la postura de Valor respecte a com havia de ser aquesta llengua literària no va ser sempre la mateixa. Autors com Segarra (1999) i Colomina (1996) han estudiat com han variat al llarg dels anys els criteris lingüístics de Valor en els diversos tractats gramaticals i en la seua producció literària. Segarra distingeix dos canvis importants en el model de llengua que Valor ha proposat en les seues obres gramaticals i que «coincideixen, en part, amb els que va experimentar el seu llenguatge literari», estudiats per Colomina (Segarra 1999, 35). Segons Segarra (1999, 35–36), de la influència de Josep Giner i Manuel Sanchis Guarnier, palesa en el *Curso de lengua valenciana* (1966), en què ofereix formes valencianes actuals al costat de les clàssiques, Valor passa a una major dependència dels dictats de la normativa fabriana. Aquesta etapa de major unitarisme es reflecteix en les solucions proposades en el *Curs mitjà de gramàtica catalana* (1973/1977), en el qual desapareixen les formes col·loquials valencianes, substituïdes per formes del català central. Deu anys després, segons Segarra, hi ha un altre canvi en el model de llengua de Valor. Amb *La flexió verbal* (1983) Valor suavitza la rigidesa normativa del *Curs mitjà* i tornen a aparèixer algunes formes valencianes col·loquials, tot i que sempre com a secundàries.

Segons els canvis distingits per Segarra, la traducció de *L'Ingenu* —de 1974— se situaria pròxima a l'etapa del *Curs mitjà*, és a dir, la més unitarista de les etapes que va experimentar el model lingüístic de Valor. Per tant, s'espera que les solucions proposades en la traducció s'acosten al model fabrià, si més no en morfologia.

3 La traducció de Josep Franco: el cas Bromera

Segons assenyala Casanova, Bromera va demanar permís a Valor per a publicar la seua versió amb retocs i adaptacions, «amb una posada al dia», però l'escriptor no va acceptar els suggeriments de l'editorial (Casanova 2003, 16). Per a Casanova, les diferències responen principalment a dos factors:

Bromera, coneixedora de la realitat lingüística i de l'empobriment lingüístic dels jòvens, pretén en els textos de la col·lecció *A la Lluna de València* arribar a incidir en uns lectors formats i inclosos dins del model escolar valencià, estudiants cada vegada més urbans, acostumats a llegir literatura de consum juvenil o infantil, amb una llengua senzilla pel que fa a l'estructura, a l'ordenació de les frases i a la llargària de les oracions, amb un lèxic estàndard, bàsic i reduït i una morfologia valenciana (per exemple, imperfet de subjuntiu en *-ara, -era, -ira* en lloc de *-és, -ís*), per als quals la llengua de *L'Ingenú* de Valor podia parèixer encarcerada i antiga. (2003, 16–17)

D'altra banda, Valor no va voler fer rectificacions i adaptacions al model de llengua emprat, segons Casanova; ell mateix en dona les raons:

Pensava que el seu model lingüístic, el mateix de les seues novel·les i rondalles, era el millor sistema per a enfortir el valencià i per a integrar-lo dins de la resta de la llengua literària, o perquè no va comprendre l'envelliment i el canvi lèxic en plena època d'industrialització i de democràcia (2003, 17).

Aquest cas ens l'ha confirmat Josep Gregori, fundador i director actual de l'editorial Bromera. Segons ens ha explicat, Bromera tenia un model de llengua que, com ja assenyala Casanova, es diferenciava del model lingüístic de la versió de Valor sobretot pel que fa a la flexió verbal. Valor no va acceptar els canvis morfològics proposats per adaptar el seu model al de la col·lecció i tampoc no va voler retocar «errors evidents de traducció, com confondre *crístia / cretí*».¹ Així, davant la impossibilitat d'arribar a un acord, com que les il·lustracions, la introducció, les propostes de treball i altres qüestions ja estaven enllestides, l'editorial va encarregar una nova traducció de l'obra a Josep Franco.

1 Pel que fa a aquest error, que, segons Gregori, es repeteix bastant en el text, cal dir que no apareix ni en l'edició de Gorg ni en l'edició posterior de Denes; per tant, és possible que aparegués en la versió manuscrita o mecanoscrita de la traducció. D'altra banda, Josep Gregori ens ha confirmat que l'editorial no conserva ni proves ni correcció de la traducció.

4 El model de llengua de *L'Ingeniu* de Valor

En analitzar la traducció de Valor des del punt de vista del model de llengua, he pogut comprovar que és en les solucions morfològiques on apareixen més clarament exposats els principis que, segons Segarra, informen el seu model de llengua. No hi ha dubte que, amb el model proposat a *L'Ingeniu*, Valor pretén acostar l'estàndard valencià a la normativa fabriana. Així, Valor opta en la majoria dels casos per les mateixes formes que consigna en els seus tractats, sobretot les del *Curs mitjà*, que solen ser les recollides per Fabra i, alhora, les més emprades en la llengua literària. En aquest sentit, cal dir que aquestes formes literàries són les preferides per Valor en la traducció, malgrat que siguen altres les formes vives en els parlars valencians. Per exemple, s'ha detectat que Valor empra en la traducció els tres graus dels demostratius i que, a més, es decanta per les formes reforçades (*aquest, aqueix, aquell*): «aquestes darreres paraules», «aqueixa contrada», «aquella [divisa]», etc. Aquestes són, segons indica, les formes exclusives de la llengua literària (Valor 1977, 113) i les normals en l'època clàssica de la nostra literatura (Valor 1971b, 52). No empra, doncs, les formes *est, esta, estos, estes* i *eix, eixa, eixos, eixes*, tot i ser les usades actualment en la llengua parlada al País Valencià; ni el castellanisme *este* o la forma híbrida *eixe* —avui habituals en els parlars valencians—, que rebutja en els seus tractats (1971b, 52–53). Així mateix, Valor sempre fa servir els possessius *llur* i *llurs* en comptes d'*el seu, la seua, els seus, les seues* o *son, sa, sos* i *ses* quan es tracta de més d'un posseïdor; és a dir, empra el possessiu clàssic sempre que en té l'ocasió. A *L'Ingeniu* trobem, per exemple, «llur país», «llurs serveis», «llurs mullers», «llur jardinet», etc.²

D'altra banda, els únics casos en què les solucions de Valor en *L'Ingeniu* se separen dels usos del català central, pel que fa a la morfologia lèxica, és en l'ús dels possessius valencians *meua, teua, seua*, etc., i en l'ús d'*ací* (i l'absència d'*aquí*) i *açò*: «la seua dona», «Ací és on s'embarcà el nostre pobre germà», «El jove va respondre a açò darrer que no ho sabia».

Pel que fa a la morfologia verbal, Valor opta per les formes vives dels parlars valencians quan coincideixen amb les antigues i, per tant, quan Fabra les consigna. En canvi, quan les formes valencianes actuals no coincideixen amb les de la llengua antiga i tampoc amb les pròpies del català central, Valor ofereix en la traducció les formes clàssiques. Així doncs, veiem que Valor adopta en *L'Ingeniu* les formes valencianes del present d'indicatiu i de subjuntiu: la desinència *-e* en els verbs de la primera conjugació («m'adone») i les desinències sense marca vocàlica en els verbs de la segona i tercera conjugació («jo tem»), pel que fa al present d'indicatiu; i la desinència *-e* en els verbs de la primera conjugació («abans que passe») i les desinències *-a* i *-e* per a la segona i tercera conjugació («faça», «tinga»), pel que fa al present de subjuntiu. En canvi, Valor ofereix en la traducció les formes

2 Sobre el possessiu *llur*, Valor assenyala al *Curs mitjà* que «encara que ha caigut en desús en la parla col·loquial de quasi tot el domini, és molt emprat, per la seua utilitat evident, en la moderna llengua literària» (1977, 117). Cal dir, però, que suprimeix de les seues obres literàries les formes *llur* i *llurs* a partir de la segona edició de *L'ambició d'Aleix* (1982), segons han observat Colomina (1996) i Segarra (1999).

clàssiques dels verbs incoatius i de l'imperfet de subjuntiu, perquè les formes valencianes actuals no coincideixen amb les antigues («posseesc», «acompanyàs», «estiguessen» en comptes de les formes vives «posseisc», «acompanyara» i «estigueren»). En la resta de casos, Valor emprà les formes normatives de Fabra («veure» en comptes de «vore», «discuteix» en comptes de «discutix», «faça» en comptes de «faja», etc.). En tots aquests casos, les formes verbals emprades per Valor a *L'Ingeniu* són les que ell mateix ofereix com a prioritàries en els seus tractats.

Hem vist, però, uns casos que podríem considerar excepcions: quan Valor fa servir *escrigué* en comptes d'*escriví*, dissentint del que fan Fabra i ell mateix al *Curs mitjà* però en consonància amb la llengua parlada («Va recomençar tres vegades la carta i tres voltes l'esquinça; per fi, l'escrigué»);³ quan fa servir *vulga* («com es vulga»), forma que no es correspon ni amb la clàssica (*vulla*), recollida per Fabra, ni amb la més viva als parlars valencians (*vullga*); i quan fa servir *haveu* en comptes d'*heu*, optant per la forma que recull com a secundària al *Curs mitjà* («us haveu de casar»).

Així mateix, s'han detectat alguns casos en què Valor opta per formes que no són les clàssiques o les que considera més recomanables als seus tractats, perquè són tanmateix les més emprades en la llengua literària: quan fa servir les formes verbals amb *i* antihiàtica, en comptes de les clàssiques sense *i* («creieu», «traient», «distraient», en comptes de «creeu», «traent», «distraent»);⁴ quan opta per *veïesses* en comptes de *veres*, que és la forma que recomana per a l'imperfet de subjuntiu al *Curs mitjà* («Què en diries, bella St.-Yves, si em veïesses en aquest estat?», en comptes de «si em veres»);⁵ i quan opta pels participis en *-ert*, perquè tenen un gran ús en la literatura actual, en comptes dels participis en *-it*, que són els habituals al País Valencià i també els de la llengua antiga («Encara que la història de França està reblerta d'horrors»).

Pel que fa a les solucions sintàctiques, la traducció ofereix diverses mostres de la preferència de Valor per construccions típiques de la llengua literària. En la majoria de casos, aquestes construccions són les recomanades als seus tractats i, en la resta, si no les recomana explícitament, sempre les recull. Per exemple, Valor fa servir la preposició *de* tant per introduir un infinitiu que fa la funció de complement directe («Podríem esperar de tornar-lo a veure encara») com per introduir un infinitiu que fa la funció de subjecte («No

3 En *La flexió verbal*, Valor donarà la preferència a la variant velar per a l'imperfet de subjuntiu d'*escriure* i oferirà formes dobles per al perfet (Segarra 1999, 43). Tanmateix, *La flexió* no apareix fins a gairebé deu anys després de la traducció de *L'Ingeniu*, i, a més, fins i tot en aquest tractat ofereix en primer lloc la variant pura.

4 En el *Curso* i en *Millorem el llenguatge* Valor segueix els dictats de Josep Giner, Manuel Sanchis Guarnier i Carles Salvador i dona exclusivament les variants sense *i* antihiàtica. És al *Curs mitjà* que consigna exclusivament en els paradigmes les variants amb *i*, indicant en nota que les formes clàssiques sense la *i* antihiàtica també són correctes però que la llengua literària prefereix les formes amb *i* antihiàtica (1977, 253).

5 En aquest cas, Valor indica que les més recomanables són les formes en *r* (*vera*, *veres*...), però que les formes en *s* han predominat en literatura perquè, entre altres raons, tenen l'avantatge de no poder-se confondre amb les del perfet d'indicatiu (1977, 268 i 270).

és permès de casar-se amb la padrina»); els adjectius quantitius seguits de la preposició *de* («molta de bondat», «molts de teòlegs»);⁶ la concordança negativa («que mai un vertader huró no havia canviat d'opinió»);⁷ el futur d'indicatiu per expressar una determinació temporal, en comptes del subjuntiu («Espere que tot s'esdevindrà en la seua major glòria»);⁸ etc.

De manera semblant, Valor recorre a construccions que no s'han conservat en els parlars valencians, però sí en els parlars centrals, i que també són emprades en la llengua literària. Un cas clar és l'ús en la traducció de la partícula *pas*. Com indica Espinal (2002, 2748), l'ús d'aquest marcador és escàs o nul en els parlars valencians. Tanmateix, és evident que Valor vol difondre'n l'ús en la llengua estàndard, ja que no sols l'empra en la traducció sinó que també hi dedica un apartat al *Curs mitjà*.⁹

També s'ha observat la tendència de Valor a mantenir construccions del text d'origen (TO) que el català comparteix amb la llengua francesa; en molts d'aquests casos, sembla que el TO serveix a Valor com a estímul per a posar en circulació construccions que han caigut en desús en la llengua oral. Ho veiem, per exemple, en el gust de Valor per la construcció negativa *no... sinó*, que fa servir a l'hora de traduir la construcció francesa *ne... pas* («Tots els desgraciats que he topat no ho són sinó a causa del Papa», «ne le sont qu'à cause du pape»); en l'ús de la preposició *de* per a introduir infinitius amb funció de subjecte o complement directe, com hem vist més amunt; en l'ús de la preposició *de*, en comptes de *per*, per a expressar la causa («El prior i la senyoreta somrigueren tendrament de la candidesa de l'Ingenú», «Le prieur et Mademoiselle sourirent avec attendrissement de la naïvité de l'Ingenú»), i en l'ús del futur d'indicatiu, en comptes del subjuntiu, en una determinació temporal («tot allò que vós voldreu», «tout ce que vous voudrez»).

D'altra banda, s'han detectat casos en què Valor actua de manera diferent respecte als seus dictats gramaticals i d'altres en què s'aparta dels usos del català central. En el primer cas, em referesc a la distinció que fa Valor entre les construccions temporals «*en* + infinitiu» i «*al* + infinitiu»; mentre que al *Curs mitjà* en fa una distinció temporal,¹⁰ a *L'Ingenú* sembla

6 Per a Valor, segons el *Curs mitjà*, aquest ús és el preferit en la llengua literària i també en general en la llengua parlada de les contrades de llengua més incontaminada (1977, 125).

7 Al *Curs mitjà*, Valor no només recomana aquesta construcció, sinó que rebutja les construccions negatives en què es fan servir els mots negatius en posició preverbal sense l'adverbi *no* (1977, 194).

8 Tal com assenyala Manuel Pérez Saldanya, el futur representa en aquests casos l'opció tradicional i l'única documentada en català antic. El subjuntiu, però, és la forma més general en la llengua parlada moderna (Pérez Saldanya 2002, 2635).

9 En aquest tractat, Valor cita les indicacions de Sanchis Guarner sobre la partícula *pas*: «És infundada la resistència que ofereixen els escriptors valencians a l'ús de la partícula *pas*, la qual era normalment emprada pels nostres clàssics (Valor 1977, 194).

10 «Quan l'infinitiu té valor adverbial temporal, va precedit de la preposició *a* i l'article definit (*al* o *a l'*), si es refereix al passat: *A l'arribar, va veure que tots se n'anaven*. Si es refereix al futur, és preceptiu l'ús de la preposició *en*: *En tornar el pare, dinarem*.» (Valor 1977, 226)

que aplica una distinció aspectual.¹¹ D'una banda, fa servir *en* en casos en què l'acció de la subordinada clarament precedeix l'acció de la principal:

En eixir del bateig tots es van asseure a la taula.

En estar ben segures de no ser descobertes, van voler saber de què es tractava.

De l'altra, fa servir *al* en oracions que designen accions simultànies, com en els exemples següents:

He trobat, a l'arribar a Plymouth, un dels vostres francesos refugiats.

I, al pronunciar aquests mots, va abaixar els ulls i es va alçar amb una gràcia que entendria el cor.

És, de fet, en aquests darrers exemples quan Voltaire fa servir en francès el gerundi («en arrivant à Plymouth» i «en prononçant ces mots»); mentre que en les oracions de més amunt Voltaire emprà altres construccions com «quand elles furent bien sûres» i «au sortir du baptême», que expressen una seqüenciació d'accions. Aquesta observació és rellevant en el sentit que en l'ús viu al País Valencià, que Valor segueix en la traducció, es fa efectivament la distinció aspectual. Aquesta distinció aspectual la recull l'IEC a partir de la *Gramàtica de la llengua catalana* de 2016, en la línia de Martines (2000) i Solà i Pujols (2002):

La construcció amb *al* és una forma genuïna que en la llengua antiga s'usava amb un infinitiu nominalitzat i un valor duratiu: *Al passar que feren per mig del camp, feren molt gran dany* ('mentre passaven pel mig del camp'). Aquest valor duratiu s'ha mantingut, sense el caràcter nominal que tenia en la llengua antiga, en diferents parlars valencians, en què *en* s'usa amb el valor de 'tan bon punt, així que' (*En veure-la, li ho diré* 'tan bon punt la vegi'), i *al*, amb el valor de 'mentre' (*Al travessar la sala, va mirar cap a la porta de la seva habitació* 'mentre travessava la sala'). (2016, 1194)

En segon lloc, s'ha detectat que Valor es basa en els usos dels parlars valencians, diferents dels del català central, pel que fa al pronom *ho* com a clíctic predicatiu i a l'ús de «*deure* + infinitiu» amb un sentit deòntic. Per exemple, Valor fa servir el pronom *ho* en construccions

11 Jaume Solà i Pujols indica que en el català del Principat s'usa pràcticament en exclusiva la variant amb *al*, però que en el català de les Illes Balears, en el del País Valencià i en el de la Franja d'Aragó (almenys en els usos més tradicionals) conviuen totes dues amb valors aspectuals diferents. Aquesta distinció, apunta, es documenta ja en obres clàssiques com el *Tirant* (2002, 2901). Tant per a Solà i Pujols com per a Martines (2000), la construcció amb *en* presenta en valencià els mateixos usos que s'han delimitat per a les oracions finites encapçalades per *quan* i sense aspecte progressiu o continu, com en *Quan ell va arribar, ella se'n va anar*. *En* + infinitiu, seria, doncs, una construcció amb valor perfectiu o habitual, viva en contextos de seqüenciació independentment del temps que es tracte. En canvi, *al* tindria un valor aspectual progressiu o continu i s'usaria en aquells casos en què l'oració subordinada designa una situació durativa i simultània a la designada per la principal.

sintàctiques fixades com les formades a partir dels quantificadors *que* o *si* i un adjectiu dislocat precedit de la preposició *de*: «Que ho és d'interessant, aquest senyor huró!». Tal com indica Júlia Todolí, en català central s'usa el clíctic partitiu en aquestes construccions (com en *Si n'és, de ximple!* i *Que n'estava, de content!*); i no contempla aquest tipus de construccions amb el pronom *ho* (Todolí 2002, 1410). En canvi, el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) indica que en el llenguatge col·loquial el pronom *en* substitueix un nom substantiu o adjectiu indeterminat, complement del verb *esser*: *Mireu si n'era de presumtuós* (Ruyra Parada, 3); però precisa que «la construcció normal en el llenguatge literari, i corrent en molts de parlars comarcals, és *Mireu si ho és, presumtuós!*». Per tant, en aquest cas Valor opta per la construcció normal en el llenguatge literari, segons el DCVB, afegint-hi, però, la preposició *de*. En el cas de la nova gramàtica de l'IEC, cal dir que, així com Todolí, no contempla l'ús que fa Valor d'aquesta construcció, en què *de* va amb l'atribut dislocat però es fa precedir del pronom *ho* en comptes d'*en*. D'una banda, s'hi indica el següent (2016, 694):

La presència de la preposició *de* davant de l'atribut dislocat afavoreix l'aparició del pronom *en* com a pronom de represa. Per això, en els parlars del Principat de Catalunya és normal que el pronom *en* ocupi el lloc de *ho* en casos de dislocació: *Avui no n'estic gaire, de content*.

De l'altra, concretament respecte a les oracions exclamatives encapçalades per *que*, s'hi indica que «el pronom *en* torna a ser el preferit quan una oració atributiva conté un quantificador de modalitat exclamativa, com ara *que* (*Que n'ets, de llest!*)». Per tant, tot plegat indica que la combinació de Valor no és habitual en cap dels parlars actuals ni tampoc en la llengua antiga, almenys amb l'ús inclòs de la preposició *de*, segons s'ha pogut comprovar a partir de l'exemple del DCVB.

Pel que fa a la perífrasi «*deure* + infinitiu», s'ha detectat que Valor també la fa servir amb una interpretació deòntica: «l'Ingenu va prometre de fer-se cristià, i no va dubtar que devia començar per circumcidat-se» i «li proposava de fer eixir de la presó aquell amb qui ella devia casar-se legítimament». Anna Gavarró i Brenda Laca indiquen que en un conjunt dels dialectes catalans, corresponent a la major part del valencià, «*deure* + infinitiu» també pot expressar obligació i té aleshores una interpretació deòntica (Gavarró; Laca 2002, 2713). La interpretació deòntica era general, segons les autores, en altres estadis de la història del català, com testifica l'exemple de Llull: «L'escuder deu dejunar la vigília de la festa» (*Llibre de l'orde de cavalleria*). També la nova gramàtica de l'IEC recull aquest valor d'obligació de la perífrasi «*deure* + infinitiu» (2016, 951):

Amb un valor d'obligació també s'usaven en la llengua antiga les perífrasis «*tenir de* + infinitiu» i «*deure* + infinitiu». [...] La segona es manté en els parlars valencians, sobretot en casos en què es fa referència a normes acceptades que s'associen a un determinat comportament.

Així, veiem que, tant en els casos en què Valor actua de manera diferent respecte als seus tractats gramaticals com en els casos en què s'aparta dels usos del català central, les solucions de Valor no sols coincideixen amb els usos dels parlars valencians, sinó també amb els dels clàssics.

Pel que fa al lèxic, s'han observat tendències interessants. En primer lloc, s'ha detectat que és en el lèxic on Valor fa més concessions a les formes valencianes. De fet, la tendència més recurrent en la traducció és la preferència de Valor per mots habituals en els parlars valencians quan, tot i haver caigut en desús en el català central, són les formes emprades pels clàssics. En aquests casos, Valor els alterna de tant en tant amb els sinònims corresponents catalans, emprant-los amb menys freqüència que les formes vives al País Valencià; o bé opta sistemàticament per les darreres. Per exemple, Valor alterna *eixir* i *quasi* amb *sortir* i *gairebé*, fent servir amb més freqüència els primers; mentre que sempre opta per *alçar*, *volta* o *vegada* i *avant* en comptes d'*aixecar*, *cop* i *endavant*, més usats al Principat.

En canvi, s'ha observat una segona tendència, que és la preferència de Valor pels mots vius al català central que han caigut en desús als parlars valencians quan són els més emprats per la llengua literària. Així, com acabem de veure, de vegades els alterna amb sinònims que són vius als parlars valencians (com en el cas d'*aviat* i *prompte*); però quan la diferència és de forma, opta sempre per la forma literària (en el cas de *avui* en comptes de *hui*).

En tercer lloc, en els casos en què un mateix mot ofereix una variant en català central i una altra en valencià diferenciades únicament pel canvi d'una vocal, Valor opta per la forma valenciana. Ho veiem en exemples com *cementeri* i *enfenollit* en comptes de *cementiri* i *enfonollit*. Així mateix, s'han detectat diversos mots que no apareixen recollits al DIEC2, però que són variants formals valencianes d'altres mots acceptats per la normativa establerta. La majoria d'aquestes variants apareixen documentades al *Diccionari normatiu valencià* (DNV) o bé al DCVB; per exemple *allumenar*, *ubriagar*, *màsquera*, *xocolat* i *traïcar*.

Pel que fa a arcaïsmes, mots literaris i mots poc habituals, hem vist que Valor tendeix a fer-ne servir, la qual cosa dona lloc a una traducció molt rica lèxicament. Per exemple, trobem mots arcaïcs o que han caigut en desús en gran part dels parlars, com *àdhuc*, *quelcom* i *conhort*; mots exclusivament literaris com *aidar*, *formosa* i *esdevenidor*, i mots poc freqüents com *preguntat* i *soler*. En molts d'aquests casos, s'ha pogut observar que Valor opta pel mot català més semblant formalment al mot francès, en comptes d'emprar un altre sinònim; així, tradueix *forfait* per *forfet*, en comptes de *crim*; *aider* per *aidar*, en comptes de *ajudar*, i *beauté* per *beutat*, en comptes de *bellesa*. A més, s'ha observat que en un gran nombre de casos Valor fa servir formes que apareixen com a secundàries al DIEC2, és a dir, que remetent a un altre sinònim considerat més freqüent en la llengua estàndard. Molts d'aquests mots (*infantesa*, *melangia*, *caprici*, *somris*, *vantar-se*, *hostatjar*, *relligat* i els adjectius acabats en *-ívol*, com *ombrívola*) són típics de la llengua literària, i mostren, doncs, la voluntat de Valor d'aprofitar i continuar la tradició literària pel que fa al lèxic. En altres casos, com *migjorn* o *camallada*, semblen mostrar una preferència de Valor per aquells sinònims considerats menys habituals en la llengua estàndard de tot el domini lingüístic, però genuïns i vius en alguns llocs del domini, sobretot al País Valencià.

Una de les qüestions que més destaca de la traducció de Valor en analitzar-ne el lèxic és la gran quantitat de fraseologia que s'hi troba. El que més abunda són locucions de tota mena. En destaquem les següents: *costar un argue*, *no estar bo del cap*, *posar-hi el caramull*, *alçar casa*, *d'un bell en sec* i *a les clares*. En el cas de *costar un argue*, *posar-hi el caramull* i *alçar casa*, no es troben documentades ni al DIEC2, ni al DNV, ni al DCVB; tot i que *costar un argue* podem trobar-la en algunes de les seues rondalles, com ara «La mare dels peixos», «El castell del sol» i «L'esclafamuntanyes» (Valor 1984–1988). *No estar bo del cap* és un dels modismes que Valor inclou a *Millorem el llenguatge* com un dels més habituals al País Valencià per a designar un estat mental deficient. En el cas d'*un bell en sec* i *(saber o dir les coses) a les clares*, es troben documentades totes dues al DCVB. Així mateix, també s'observa en la traducció de Valor un gran nombre d'expressions més habituals, com *d'amagatotis*, *rodar el cap*, *a patolls*, *gens ni mica*, *sigua com es vulga*, *prendre comiat*, *davant per davant*, etc., que demostren el gust de Valor per la fraseologia viva.

Finalment, pel que fa a l'ortografia, s'ha observat que Valor opta en *L'Ingenu* pel sistema d'accentuació oriental de la *e* tònica («irlandès», «heu promès», «conèixer», «aquest interès»); mentre que en els seus tractats, també al *Curs mitjà*, fa servir el sistema d'accentuació occidental. En aquest sentit, sembla que Valor s'adapta als usos observats per l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV), que indica que molts escriptors valencians adopten el sistema d'accentuació gràfica de la llengua literària de les Illes Balears i Catalunya, atesa la utilitat de fer servir una ortografia única per a tot el domini lingüístic i pel fet que les diferències són puntuals i fàcilment sistematitzables (IIFV 2002, 40–41). D'altra banda, tenint en compte que Valor fa servir el sistema d'accentuació gràfica occidental en els seus tractats lingüístics —adreçats en principi a un públic valencià— i el sistema d'accentuació gràfica oriental en la traducció —adreçada al conjunt del domini lingüístic—, és evident que Valor recorre a un o a l'altre sistema de manera conscient i considerant el públic de l'obra en qüestió.

5 Comparació entre els dos models de llengua

En comparar el model de llengua de la traducció de Josep Franco amb el de Valor, s'han observat diferències interessants. D'una banda, s'ha observat que la traducció de Franco sol evitar formes habituals en els parlars catalans però poc usades en els parlars valencians, i algunes formes o construccions típiques de la llengua literària. Veiem, doncs, que en morfologia Franco no fa servir el demostratiu *aqueix*, els pronoms *tothom* i *hom*, *tots / totes* davant de numerals, ni els possessius *llur* i *llurs*. Per exemple, mentre que Valor opta per l'opció «tots tres anaren plegats al sopar», Franco sempre emprà l'article definit («els tres van caminar junts», «les dues me les ha negades»). Així mateix, fa servir les formes col·loquials valencianes de l'imperfet de subjuntiu en comptes de les cultes («si no l'hagueren mort», «si no se l'hagueren menjada», «pregant-los que l'acceptaren», «que un huron fóra nebot d'un prior»), els participis en *it* en comptes de *-ert* («l'home que els ha oferits»), i *heu* en comptes

d'*haveu* («heu pogut»). A més, a diferència de Valor, que fa el plural en *-s* dels substantius acabats *sc, st, xt o ig* («honests», «boscs», «desigs», «disgusts»), Franco opta pels plural en *-os* («gustos» i «tristos», en comptes de «gusts» i «trists»).

Altres diferències detectades entre el model de Franco i el de Valor són les següents: Franco alterna el participi *estat* amb *sigut* («ha estat devorada», «ha sigut creada»), mentre que Valor només fa servir *estat*; alterna també els pronoms *vós* i *vosté* («per vós sóc capaç de fer qualsevol cosa», «per agradar persones com vosté», mentre que Valor sempre fa servir *vós*; emprà únicament els doblats verbals en *-a* en comptes de *-e* («van atraure totes les mirades», «començà a llançar uns crits»), mentre que Valor també fa servir en alguna ocasió els doblats en *-e* («es llançà», «nàixer», però «llençarse»); Franco emprà amb més freqüència el pretèrit perfet perifràstic que el perfet simple, mentre que Valor actua a la inversa;¹² i fa servir els possessius àtons encara amb menys freqüència que Valor. En aquest sentit, caldria afegir que Franco, a diferència de Valor, mai no fa servir la primera persona del singular del pretèrit simple, d'abast molt restringit; i que Franco gairebé sempre fa servir els possessius àtons de la tercera persona del singular i limitats als noms de parentiu («sa mare», «sa tia», «son pare»), mentre que Valor presenta formes i usos més variats («nostre sant pare», «en ta vida», «mon germà», «son adversari»).

Ara bé, això no vol dir que Franco sempre done la preferència a la llengua parlada, ja que, com Valor, opta pels demostratius reforçats, en comptes de les formes *est, esta* i *eix, eixa*; per les formes invertides dels pronoms àtons (*em, et, es, ens, us*), que Valor considera «les obligatòries per als escriptors», en comptes de les formes plenes (*me, te, se, nos* o *mos* i *vos*); i pel numeral *dues*, que no té vitalitat en l'ús del català occidental.

Pel que fa a la morfologia verbal, Franco també opta pels verbs *tenir* i *venir* i derivats, en comptes de les variants *tindre* i *vindre*, que s'usen en alguns parlars per analogia amb les formes de futur i condicional. En aquest sentit, Franco sempre opta per les formes verbals normatives en comptes d'emprar-ne d'altres particulars valencianes; així, per exemple, emprà *sent* i *vull* en comptes de les formes velaritzades *senc* i *vullc*; *faça* en comptes de la variant amb consonant palatal *faja*; *veure* en comptes de *vore*; *ets* per a la segona persona de l'indicatiu present en comptes d'*eres*, etc. A més, s'ha observat que Franco emprà les formes clàssiques en *-esc* en comptes de *-isc* en els verbs de la tercera conjugació (*advertesc* en comptes d'*advertisc*) i en comptes de *-ixc* en els verbs de la segona (*meresc* en comptes de *mereixc*). Així mateix, veiem que Franco emprà les formes dels verbs incoatius que prenen l'increment del radical en *-eix* i no les que adopten la vocal *i* (*fereix* i *parteix* en comptes de *ferix* i *partix*).

12 A *Millorem el llenguatge*, Valor explica que «la forma simple era la que usaven amb regularitat els nostres escriptors» i que la forma perifràstica a penes es feia servir en temps antics (posa exemples de les cròniques de Jaume I i Ramon Muntaner). També, assenyala que modernament la forma perifràstica ha adquirit major vitalitat i ha desplaçat el perfet simple en gairebé tot el domini lingüístic: a Rosselló, al Principat i en la major part del País Valencià i les Balears; però que en la literatura de totes les regions les fa servir el perfet simple alternat amb el perifràstic (1971b, 80). Així, en consonància amb aquest tractat, Valor fa servir en la traducció el pretèrit simple, perquè és la forma més emprada pels clàssics, tot alternant-lo amb el perifràstic, que ha adquirit una major vitalitat també en la llengua literària.

Quant al lèxic, Franco sol optar únicament pels sinònims vius als parlars valencians, o bé alternar-los de tant en tant amb el sinònim corresponent en el català central i en la llengua literària. En el primer dels casos, veiem que Franco sempre opta per *eixir*, *quasi* i *aleshores*, en comptes de *sortir*, *gairebé* i *llavors*; mentre que Valor els alterna. En el segon dels casos, veiem que Franco alterna *prompte* i *aviat*; tanmateix, a diferència de Valor, emprà amb més freqüència *prompte*, que és el mot viu als parlars valencians.

D'altra banda, s'ha observat que, pel fet d'ignorar mots que han caigut en desús en molts dels parlars valencians, sobretot el valencià central, Franco no aplica les distincions semàntiques que Valor considera tan genuïnes entre *paraula* i *mot*, i *vermell* i *roig*.¹³ Així, veiem que Franco fa servir *paraula* tant amb el sentit de 'prometença verbal' («tenir paraula») com amb el sentit d'«unitat que consta de dos o més morfemes...» («la paraula *virtut*», «aquestes paraules afectaren el comissari»); i que sempre opta per *roig* en comptes de *vermell* («es va posar roja», «es posava roja»). Valor, en canvi, aplica en tots dos casos les distincions que recomana en *Millorem el llenguatge*. En aquest sentit, també resultaria interessant comentar una tendència que s'ha observat en la traducció de Franco: el traductor sembla voler evitar l'adjectiu *petit*, que en gran part del País Valencià ha estat desplaçat per altres adjectius col·loquials com *xicotet*. Franco no fa servir ni l'un ni l'altre, probablement conscient del caràcter col·loquial de l'adjectiu valencià *xicotet*,¹⁴ a l'hora de traduir l'adjectiu francès *petit*, tan recurrent al TO, o bé el tradueix fent servir un sufix diminutiu («petit montagne» per «muntanyeta», «petits yeux» per «ullets»), o bé l'omet («petit pourpoint» per «un gipó», «une petite bouteille» per «una botella») o el tradueix per un altre adjectiu («petit bâtiment» per «embarcació lleugera», «petites sandales» per «lleugeres sandàlies», «petit prieuré» per «humil priorat»).

D'altra banda, precisament pel fet que Franco acosta —en alguns casos— el seu model de llengua al valencià parlat, la seua traducció no conté arcaïsmes ni gaires mots literaris com els que podem trobar en la traducció de Valor. Franco es decanta per un lèxic més bàsic, més habitual en el parlar dels escolars i sovint menys específic semànticament. Ho veiem en els exemples següents (la primera opció lèxica és la de Franco; la segona, la de Valor): *casada* / *maridada*, *ganes* / *deler*, *cos* / *cossatge*, *got* / *gobelet*, *omplir* / *reblir*, *desvergonyit* / *brètol*, *habitació* / *alcova*, *consol* / *conhort*, *crim* / *forfet*, *braços* / *sojorn*, *futur* / *esdevenidor*, *cap a* / *vers*, *costum* / *usatge*, *morir* / *perir*, *pregunta* / *preguntat*, *enterrat* / *enfonyat*, etc.

13 En *Millorem el llenguatge*, Valor assenyala que el vocable *mot* ha caigut en desús tant a la ciutat de València com a bona part del País Valencià, on ha quedat substituït per *paraula* per la influència del mot castellà *palabra*; i que, encara que *paraula* tinga l'accepció secundària de *mot* —punt de coincidència que els fa sinònims en algunes ocasions— i que s'admeta que de vegades emprem *paraula* per *mot* per evitar-ne la repetició, signifiquen coses ben diferents i que «el sentit de l'actual esforç cultural valencià és purificar i enriquir la nostra llengua, per tornar-la al seu estat normal» (1971b, 263). Quant a la distinció de *roig* i *vermell*, indica que l'ús de bona part del territori lingüístic valencià tendeix a reservar *roig* per al color de la sang (*rojo* en castellà) i *vermell* per al color que recorda el de la sang arterial vista a través de la pell (*encarnado* en castellà) (1971b, 236).

14 Valor rebutja l'ús indiscriminat dels adjectius *xicotet*, *xicoteta* en tota mena d'usos formals en comptes del per a ell clàssic *petit*, *petita*, més formal o neutre. (Segarra 1999, 35)

Pel que fa a la fraseologia, totes dues traduccions ofereixen un gran nombre d'unitats fraseològiques, especialment locucions de tota mena. Ara bé, cal dir que la majoria de locucions fetes servir per Franco apareixen recollides al DIEC2, de manera que s'acull a les formes que ja formen part de la llengua literària general: *de colp i volta*, *gens ni miqueta*, *posar el crit al cel*, *amb pèls i senyals*, *fil per randa*, *d'allò més* i *un fum [de coses]*. En canvi, com ja hem vist, Valor empra en la traducció diverses expressions exclusives dels parlars valencians, no recollides al DIEC2 i de vegades tampoc al DNV, per tal d'incorporar-les a la llengua literària comuna. En aquest sentit, sembla que Franco no vol fomentar res de nou en la traducció, almenys pel que fa a la fraseologia; més aviat busca fer-la acceptable recurrent a les expressions existents i acceptades per la normativa. Podríem dir que és la manera d'actuar típica d'un traductor que no té una agenda lingüística pròpia, més enllà de la naturalitat. En el cas dels mots, però, sí que se n'hi troben diversos específics dels parlars valencians que no apareixen recollits al DIEC2, com *barco*, *restanyar*, *xocolate* i *fartar-se*. També, com hem vist en Valor, Franco fa servir diversos mots recollits al DIEC2 però com a formes secundàries, pel fet de ser menys freqüents en el conjunt del domini lingüístic: *gitar-se*, *llevar*, *senderi*, *abrasit*, *roí*, *cementeri*, etc.

A nivell sintàctic es manté la tendència que hem vist en el lèxic: Franco, a diferència de Valor, sol evitar construccions poc emprades en parlars valencians i més habituals en el català central i/o en la llengua literària. Així, no fa servir la partícula de negació *pas*, la construcció «no... *sinó*», la preposició *de* per introduir un infinitiu amb funció de subjecte, complement directe o atribut, ni la construcció «*tot* + gerundi». Així mateix, s'ha observat que, malgrat que fa servir els pronoms adverbials *en* i *hi*, també els omet o els substitueix pel referent. Ho veiem als exemples següents:

Le frater, qui n'avait point encore fait cette opération, en avertit la famille.

Però el metge, que no havia fet mai aquella operació, Ø va alertar la família. (JF)

El cirurgià, que no havia efectuat mai aquesta operació, en va advertir la família. (EV)

Il congédia affectuosement le prieur, et n'y pensa plus.

Després va dir adéu, afectuosament, al prior, i no tornà a pensar mai més en aquell assumpte. (JF)

Ell acomiadà afectuosament el prior, i no hi pensà més. (EV)

D'altra banda, un dels aspectes en què més se separen el model de Valor i el de Franco és en l'alternança de les preposicions *de* i *per*. Valor empra la preposició *de* per introduir complements agents que acompanyen determinats verbs que denoten relacions espacials, acompanyament o estats psíquics de coneixement. Franco, en canvi, sempre empra la preposició *per*. A continuació expose alguns exemples comparant la traducció de Franco, la primera, i la de Valor, la segona: «estimat per tots els seus veïns» i «estimat dels seus veïns»; «beneït pel seu oncle» i «beneït del seu oncle»; «estimat pels hurons» i «estimat dels hurons»; «seguit per tots els seus capellans» i «acompanyat dels seus sacerdots». Aquesta

tendència no només s'observa en els complements agents, sinó també a l'hora d'expressar la causa: «encantat per aquella bona disposició» / «encantat d'aquestes bones disposicions», «per por de» / «de por de». Així mateix, Franco tampoc no fa servir la preposició *de* després d'adjectius quantitius com *tants*, *molts*, etc. Només la fa servir en el sintagma *tant de temps*, que repeteix dues vegades. Així, trobem exemples com els següents: «molts protestants», «tants cors», «tants braços», «molts sospirs» i «tanta rapidesa i tanta força»; però «tant de temps».

Finalment, s'ha observat que Franco només fa servir les conjuncions causals *ja que*, *perquè* i *com*, que són vives al País Valencià; per contra, Valor n'empra també d'altres, avui literàries, com *puix*, *puix que* i *car*. Des del punt de vista lèxic, doncs, ens trobem amb un cas més en què la traducció de Franco és més senzilla que la de Valor, que recorre a conjuncions més pròpies de registres formals i emprades en la llengua antiga.

Pel que fa a qüestions de normativa, ja hem dit que Franco fa servir *com* amb valor de conjunció causal (en comptes de *com que*), ús no acceptat per l'IEC ni per l'AVL i que Valor no recull en els seus tractats: («com no havia trobat cap apòstol que es confessara, es mostrava molt contrari a aquella idea»). Sobre aquesta qüestió, la nova gramàtica de l'IEC indica el següent (2016, 1115):

Les causals amb *com que* són habituals en tots els registres de la llengua. En canvi, les introduïdes només per *com* eren pròpies de la llengua antiga, però modernament s'eviten en els registres formals.

D'altra banda, Franco sovint empra el verb *estar* en usos que corresponen al verb *ser*, però ja molt estesos en alguns llocs del domini amb *estar*. Ho veiem en els exemples següents: «si la senyoreta de Saint-Yves estiguera present» i «està ben clar que no seràs mai ni prior ni ministre de Déu». Tal com s'indica a la *Gramàtica de la llengua catalana*, en certs parlars, sobretot els valencians, no hi són vius els usos del verb *ser* que hem vist, en lloc del qual s'usa *estar* (2016, 874). Per tant, es tracta d'un exemple més d'acostament de Franco a l'ús actual.

Pel que fa a l'ús de les construccions «*al* + infinitiu» o «*en* + infinitiu», Franco i Valor no segueixen el mateix criteri. Ja hem vist que Valor sembla fer una distinció aspectual entre «*en* + infinitiu» i «*al* + infinitiu». Franco, en canvi, sempre fa servir la preposició *en* («en fer-se de dia», «en eixir el sol», «en sentir els crits»). Segueix la normativa de l'IEC anterior a la gramàtica de 2016, que només acceptava la construcció amb *en* en registres formals i no recollia la distinció aspectual que hem vist entre *en* i *al*. En aquest cas no atén, doncs, al valencià oral, que sí que fa aquesta distinció aspectual.

Finalment, pel que fa a l'ortografia, mentre que Valor opta pel sistema d'accentuació de la *e* tònica del català oriental, Franco fa servir el sistema d'accentuació dels parlars occidentals. Així, trobem en la traducció formes amb *e* tancada com «francés», «vosté», «conéixer», «estés».

6 Conclusions

Amb aquest estudi s'ha pogut comprovar que Valor aplica en la traducció, quasi sense incoherències, els criteris establerts en els seus tractats, sobretot al *Curs mitjà*; i que, efectivament, la base del seu model de llengua en la traducció de *L'Ingeniu* és la normativa fabriana. Així mateix, s'ha pogut determinar de quina manera Valor tracta de conjuminar en traducció les particularitats valencianes amb el model fabrià. Tal com indicava Casanova, el de *L'Ingeniu* de Valor és un model «apte per a tot el domini lingüístic» on «té cabuda tot el lèxic tradicional» i on es fa servir la paraula literària «adient i precisa», independentment d'on es faça servir. Ara bé, a partir de l'anàlisi de la traducció, hem pogut comprovar que la particularitat valenciana no només es nota en el lèxic, com assenyalava Casanova; si bé és cert que és en el lèxic allà on Valor fa més concessions a les formes valencianes, també hem detectat trets dels parlars valencians (o occidentals, en alguns casos) tant en morfologia com en sintaxi. El que resulta de gran rellevància és que Valor basa la genuïtat d'aquestes aportacions valencianes a la llengua literària en l'aval dels clàssics; és a dir, sempre que Valor opta per una forma o construcció valenciana que s'aparta de la normativa fabriana o de les formes que Fabra presenta com a prioritàries, és perquè la forma valenciana és l'emprada pels clàssics i, per tant, absolutament genuïna per a la llengua literària. Opera, doncs, amb el mateix criteri amb què ho havia fet Fabra en els anys vint i trenta a partir de les formes del català central, criteri que recomanava fer extensiu als altres parlars. Així mateix, la recurrència a mots i expressions no documentades ni tan sols al DCVB dona compte de la valoració positiva que fa Valor del lèxic rural valencià (que no col·loquial) i de la seua importància per al renovellament de la llengua comuna. I, d'altra banda, el fet que Valor opte per les formes normatives, en comptes de les variants col·loquials valencianes, en la traducció, corrobora el seu rebuig de la literatura dialectal i la seua opinió que una llengua literària modèlica ha de poder expressar qualsevol tema amb «elegància i correcció artística». Així, veiem que en la traducció de *L'Ingeniu* es compleixen els tres principis que, segons Segarra, informen el model lingüístic de Valor: la normativa fabriana com a base, l'aval dels clàssics i la recurrència a la llengua rural.

D'altra banda, s'ha observat que la llengua de la traducció publicada a *A la Lluna de València* és més senzilla que la de Valor tant pel que fa al lèxic com pel que fa a la morfologia i la sintaxi —entre altres raons, pel fet de tractar-se d'una traducció adreçada a un públic més jove. I, el que és més important, s'han determinat els aspectes concrets en què el model de llengua d'aquesta traducció varia respecte al model de *L'Ingeniu* de Valor.

Aquest estudi deixa molt clar el propòsit personal —lingüístic— que porta Valor a la traducció de *L'Ingeniu*; propòsit que s'explica molt bé en el seu moment històric i en una situació de llengua estàndard —i literària— no consolidada, sobretot pel que fa a l'aportació valenciana a la llengua comuna. La traducció de Valor reafirma la seua concepció de la llengua catalana i la seua voluntat de difondre un model de llengua que aprofite i continue la tradició literària tot fent-hi les aportacions genuïnes necessàries per, seguint la recomanació de Fabra, depurar i enriquir la llengua i acostarla a la dels clàssics medievals.

En el cas de la traducció de Josep Franco, com hem pogut veure, s'hi observa un distanciament evident respecte al model de Valor; distanciament que naix de la necessitat d'alguns escriptors i editorials de trobar un model de llengua capaç de conjuminar la tradició literària amb la llengua més propera als valencians. No hi ha dubte que les circumstàncies sociopolítiques del País Valencià durant els primer anys de democràcia hi van influir, en la formació d'aquest nou model de llengua. La desfeta lingüística provocada pels anys de dictadura —sobretot en les grans ciutats—, la perenne polèmica entorn del nom «llengua catalana», l'esclat de concepcions segregacionistes de la llengua al si de la política valenciana i una Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià si més no tèbia, han hagut d'influir necessàriament en l'estàndard valencià adoptat i difós pels mitjans de comunicació, pel model escolar valencià i, en darrera instància, pels nostres escriptors.

En aquest sentit, la traducció de Josep Franco esdevé un bon element a l'hora d'estudiar la influència d'aquest marc sociolingüístic en el model de llengua adoptat. D'una banda, la influència d'aquests factors sociolingüístics és palesa en una clara reivindicació d'algunes formes valencianes enfront d'altres del català central. D'altra banda, també s'hi observa, com hem dit, la intenció de no allunyar-se gaire de la tradició literària, intenció evident en l'ús dels demostratius reforçats o del plural *dues*, d'algunes tries lèxiques com ara *avui* o *aviat*, etc. De fet, el mateix Josep Franco es posiciona, en una ponència sobre la literatura infantil i juvenil i els models de llengua, sobre la conveniència d'emprar formes dialectals en literatura (Franco 2009, 62):

En conseqüència, haurem de reconèixer que resulta perillós fer concessions als dialectalismes, almenys en la situació que travessa actualment el valencià. Quan les generacions futures ens hagen substituït i tots els valencians i totes les valencianes siguen capaços de parlar, comprendre, llegir i escriure amb una correcció acceptable la pròpia llengua, potser haurà arribat el moment de decidir si val la pena canviar *avui* per *hui*, *dues* per *dos* o *aquest* i *aquesta* per *este* i *esta*, entre moltes altres coses...

Ara bé, potser caldria no obviar algunes de les tries lèxiques ja esmentades que mostren que el problema de la llengua al País Valencià hi persisteix. El fet que Josep Franco —o una col·lecció adreçada a un públic juvenil— sembla voler evitar l'adjectiu *petit* o no aprofitar matisacions semàntiques tan genuïnes com les que ofereixen *vermell* i *roig* o *mot* i *paraula* és una prova que, almenys als anys noranta, la llengua literària continua sent una dificultat irresolta pels escriptors valencians: en aquest cas, es fa el pas d'evitar formes vulgars, però no el pas següent d'adoptar el lèxic comú —a diferència de Valor. Al darrere d'aquestes incoherències, de les vacil·lacions esmentades més amunt a què es refereixen Carbó i Simbor, pot haver-hi una actitud paternalista envers el lector jove, o, fins i tot, la por d'emprar un model de llengua polèmic, «massa català» per a un lector poc avesat a la tradició literària.

Referències bibliogràfiques

- Carbó, Ferran, i Vicent Simbor. 1993a. *La recuperació literària en la postguerra valenciana (1939–1972)*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Carbó, Ferran, i Vicent Simbor. 1993b. *Literatura actual al País Valencià (1973–1992)*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Casanova i Herrero, Emili. 2003. «La traducció d'Enric Valor». Dins *L'Ingenu: història vertadera treta dels manuscrits del pare Quesnel*, 15–32. Paiporta: Denes.
- . 2009. «El valencià, de llengua de carrer a llengua literària». Dins Gabriel Garcia Frasquet i Emili Casanova, eds., *Els escriptors valencians i la llengua literària. I Jornades sobre llengua literària i els escriptors valencians actuals*, 13–24. CEIC Alfons el Vell: Gandia.
- Clement i Martínez, Josep Daniel. 2011. *Enric Valor. Estudi i compromís per la llengua*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Colomina Castanyer, Jordi. 1996. «El lèxic valencià en l'obra d'Enric Valor». Dins *Actes Simposi Estudi i Festa: Enric Valor*, 223–238. Alacant: Diputació d'Alacant.
- Espinal, Maria Teresa. 2002. «La negació». Dins Joan Solà, Maria Rosa Lloret, Joan Mascaró i Manuel Pérez Saldanya, dir., *Gramàtica del català contemporani*, 2729–2797. Barcelona: Empúries.
- Franco, Josep. 2009. «Literatura infantil i juvenil i model de llengua». Dins Gabriel Garcia Frasquet i Emili Casanova, eds., *Els escriptors valencians i la llengua literària. I Jornades sobre llengua literària i els escriptors valencians actuals*, 47–64. CEIC Alfons el Vell: Gandia.
- Gavarró, Anna, i Brenda Laca. 2002. «Les perífrasis temporals, aspectuals i modals». Dins Joan Solà, Maria Rosa Lloret, Joan Mascaró i Manuel Pérez Saldanya, dir., *Gramàtica del català contemporani*, 2265–2728. Barcelona: Empúries.
- [IIFV]. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. 2002. *Guia d'usos lingüístics. Aspectes gramaticals*. [en línia]. Alacant, Castelló, València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana. Consultado el 25 abr. 2017. <https://web.ua.es/iifv/Guiausos.pdf>.
- Pérez Saldanya, Manuel. 2002. «Les relacions temporals i aspectuals». Dins Joan Solà, Maria Rosa Lloret, Joan Mascaró i Manuel Pérez Saldanya, dir., *Gramàtica del català contemporani*, 2567–2662. Barcelona: Empúries.
- Segarra, Mila. 1999. «Enric Valor i la llengua normativa». Dins Vicent Salvador i Heike van Lawick, eds., *Valoriana: estudis sobre l'obra d'Enric Valor*, 27–52. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- Serrano, Rosa. 1995. *Enric Valor. Converses amb un senyor escriptor*. València: Tàndem Edicions.
- Solà i Pujols, Jaume. 2002. «Modificadors temporals i aspectuals». Dins Joan Solà, Maria Rosa Lloret, Joan Mascaró i Manuel Pérez Saldanya, dir., *Gramàtica del català contemporani*, 2869–2938. Barcelona: Empúries.
- Todolí, Júlia (2002). «Els pronoms». Dins Joan Solà, Maria Rosa Lloret, Joan Mascaró i Manuel Pérez Saldanya, dir., *Gramàtica del català contemporani*, 1337–1433. Barcelona: Empúries.

- Valor i Vives, Enric. 1966. *Curso de lengua valenciana*. València: Fermar.
- .1970. «Sobre la unitat de la llengua literària». *Gorg* 10: 6.
- .1971a. «Aportació valenciana a la llengua literària». *Gorg* 15: 7.
- .1971b. *Millorem el llenguatge*. València: Editorial Gorg.
- .1973. *Curso medio de gramática catalana referida especialmente al País Valenciano*. València: Gorg.
- .1977. *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*. València: Tres i Quatre.
- .1984–1988. *Rondalles valencianes*. València: Edicions del Bullent.
- Voltaire.1974. *L'Ingenu: història vertadera treta dels manuscrits del Pare Quesnel*. Traducció d'Enric Valor. València: Gorg.
- .1991. *L'Ingenu*. Traducció de Josep Franco. Alzira: Bromera.
- .2003. *L'Ingenu: història vertadera treta dels manuscrits del pare Quesnel*. Traducció d'Enric Valor. Paiporta: Denes.